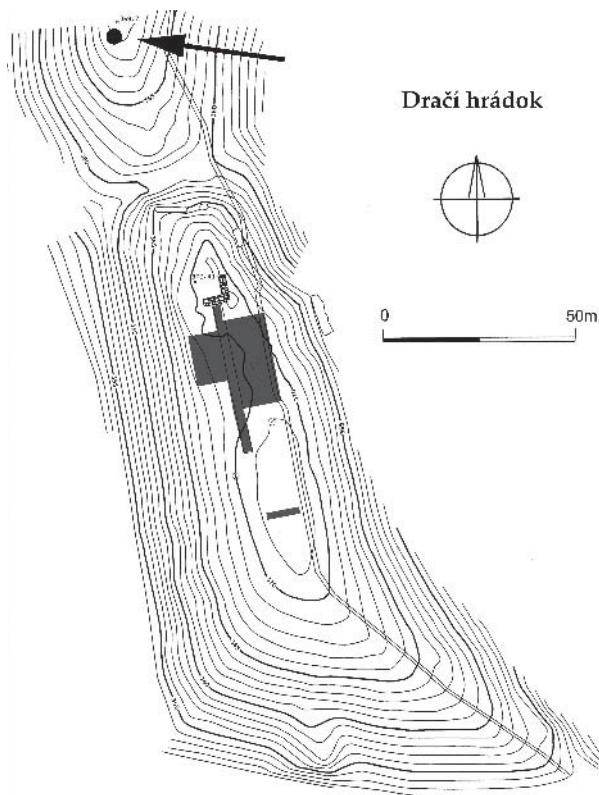

NOVÝ NÁLEZ STREDOVEKÉHO HROTU ŠÍPU ZO STUPAVY - DRAČIEHO HRÁDKU

ZDENĚK FARKAŠ

Krátko po zverejnení výsledkov niekoľkoročného archeologického výskumu v Stupave, okr. Malacky, na stredovekej opevnenej polohe Dračí hrádok, sa dostal v roku 2006 na zdokumentovanie do Slovenského národného múzea - Archeologického múzea v Bratislave železný hrot šípu. Našli ho iba niekoľko centimetrov južne od triangulačného bodu 369,7, ktorý leží pred šijovou priekopou hrádka (obr. 1). Z plochy medzi ním a priekopou sa už počas archeologického výskumu v roku 1995 podarilo vyzdvihnúť pri prieskume detektorom kovov šesť železných hrotov (Farkaš 2006, obr. 32).

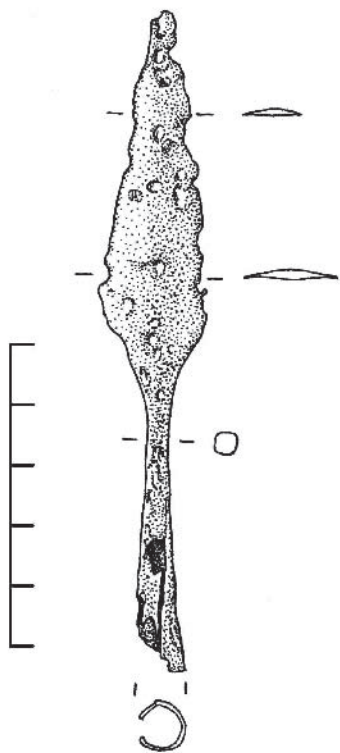

Obr. 1 Stupava, Dračí hrádok. Plán lokality s odkrytými plochami v rokoch 1993 – 1995 a miestom nálezu železného hrotu

Opis nálezu

1. Železný hrot šípu s plochým, iba mierne k stredovej osi zosilneným kosodĺžnikovým listom prechádzajúcim plným krčkom, pôvodne asi štvorcového prierezu, do kuželovitej tulajky s otvoreným švom. Výrazne korodovaný. Rozmery: dĺ. 11,1 cm, dĺ. listu 6,2 cm, max. š. listu 1,9 cm, max. hr. listu 0,2 cm, max. Ø tulajky 0,9 cm, hr. plechu tulajky do 0,1 cm (obr. 2).

Hrot šípu tvarovo zodpovedá skupine A, typ 8 A. Ruttikaya (1976, 329), ktorý bol podľa stratifikovaných nálezov rozšírený predovšetkým v 12. až 13. storočí. V prípade, ak hrot súvisí s násilným zánikom Dračieho hrádka na začiatku 70.-tych rokov 13. storočia v súvislosti s vojenskými operáciami Přemysla Otakara II. (Farkaš 2006, 288 a n.), tak patril už

Obr. 2 Stupava, Dračí hrádok. Železný hrot nájdený pred šijovou priekopou, pri kóte 369,7

117 a 307, Carte n° 145), pričom okrem Francúzska a južného Porýnia ráta s ich výskytom aj na území Čiech a Slovenska.

Hroty šípov s kosodĺžnikovým plochým ostrím a tulajkou sú známe aj z východnej Európy, kde sa objavujú v uzavretých celkoch od 8. do 14. storočia, pričom boli v oblube predovšetkým u ugrofínskych národov (Медведев/Медvedev 1966, 56).

Nový nález hrotu šípov z Dračieho hrádka rozšíril tunajšiu kolekciu hrotov, nájdených či už priamo v rámci opevnenia alebo v jeho okolí, na 61 kusov (Farkaš 2006, 281) a súčasne obohatil ich tvarovú variabilitu. Ako z hodnotenia hrotu s kosodĺžnikovým listom a tulajkou vyplýva, tak hroty šípov, predovšetkým pre svoj funkčný tvar, zväčša nepatria k chronologicky citlivejším predmetom. Nálezová situácia na Dračom hrádku, jeho krátkodobá existencia a násilný zánik zrejme na začiatku tretej tretiny 13. storočia azda umožňujú vytvoriť typologickú škálu charakteristickú pre obdobie jeho zániku. Oproti iným opevneniam s dlhým vývojom môžu situáciu komplikovať iba prípadné nálezy súvisiace s osídlením polohy v 9. až na začiatku 10. storočia (Farkaš 2006, 281). Novší nález fragmentu hrncovitej nádoby s von vyhnutým ústím s viacnásobnou rytou vlnovkou na vnútornej strane zodpovedá výzdobe časti nádob z veľkomoravského resp. už predveľkomoravského obdobia (Tomčíková 1984, 221).

k archaickým tvarom vhodným skôr na lov, ako na boj s protivníkom chráneným krúžkovou zbrojou.

B. Zimmermann (2000, 61 a n.) zaraďuje hroty šípov tohto tvaru do typu T 5-4, ktorého súčasťou je však okrem typu A 8 aj typ A 7 podľa A. Ruttkaya (1976, Abb. 54) s tromi variantmi a po technickej stránke tiež samostatný typ A 12 doplnenej typologickej tabuľky hrotov šípov s tulajkou, nájdených v polohe Dračí hrádok (obr. 3). Hroty šípov T 5-4 sa vyznačujú pomerne nízkou váhou a sprievodné nálezy ich vo väčšine prípadov datujú do 11. až 12. storočia, ale napríklad v Taliansku sa používali ešte aj v 13. a 14. storočí. Jednoduchý a účelný tvar kosodĺžnikových hrotov s tulajkou sa však objavil už v prostredí opevnení z neskej doby rímskej (Zimmermann 2000, 62 a n.).

Hrot je blízky aj skupine plochých hrotov s tulajkou typu B V. Serdonovej (Serdon 2005, 116 a n.), ktorá na základe stratifikovaných nálezov vo Francúzsku kladie ich využitie do 12. až 14. storočia (Serdon 2005,

Pri typologickom spracovaní hrotov šípov z Dračieho hrádku sme vychádzali z dnes už vyše 30 rokov starého spracovania tohto druhu militárií A. Ruttkayom (1976, 325), pričom do pôvodnej typologickej tabuľky sme vsadili na Dračom hrádku nájdené typy a varianty hrotov, prípadne sme tabuľky doplnili o nové, vtedy na Slovensku neznáme tvary (obr. 3 a 4 – nálezy z Dračieho hrádku sú bodkované).

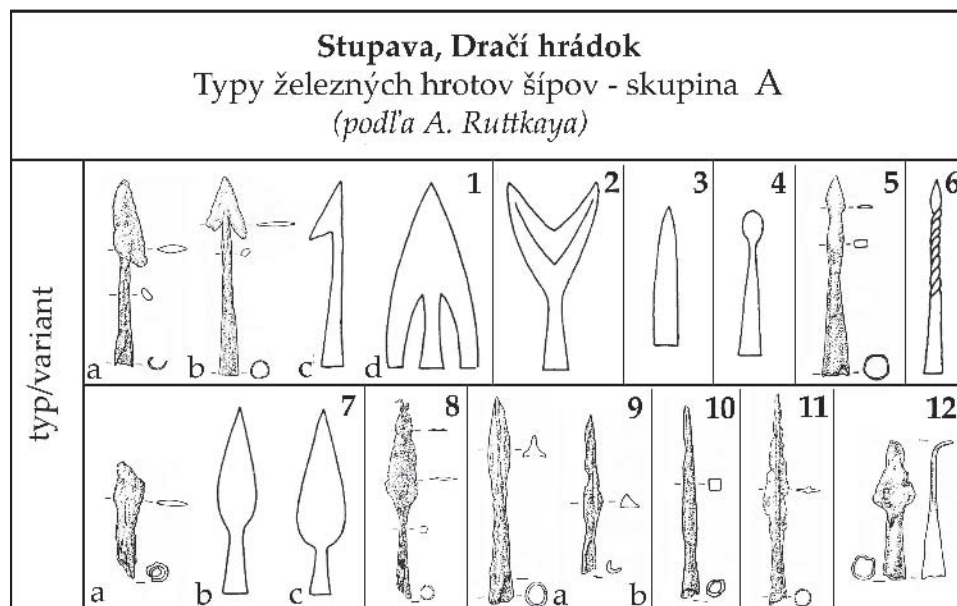
V rámci fortifikácie a jej okolia nájdených 61 hrotov šípov možno rozdeliť do deväťnástich typov a ich variantov.

Skupina A – hroty šípov s tuľajkou

Spolu s vyššie publikovaným hrotom s kosodĺžnikovým listom pochádza z Dračieho hrádku 15 jednoznačných (24,59 %) hrotov šípov, spájaných s násadou pomocou tuľajky. S veľkou pravdepodobnosťou k nim patrí aj fragment s trojkridielkovým listom (Farkaš 2006, obr. 34: 11), ktorý je však v publikácii zobrazený hrotom nadol. Možno ich rozdeliť na desať typov a variantov (obr. 3).

Tri z nich sa našli na južnom úpätí Dračieho hrádku, a preto nemusia s ním bezprostredne súvisieť, aj keď zrejme ležia ešte na hranici dostrely z vrcholovej plošiny (Farkaš 2006, 281). Aj typologicky sa vymykajú z rámca nálezov pochádzajúcich priamo alebo z bezprostredného okolia fortifikácie. Patria k nasledujúcim typom:

Typ A 1, variant a – hrot so spätnými háčikmi a dlhou tuľajkou. Rozmery: dĺ. 7 cm, Ø tuľajky 0,7 cm, váha, ako vo všetkých prípadoch po konzervácii – 5 g (Farkaš 2006, obr. 33: 4).

Obr. 3 Stupava, Dračí hrádok. Typy železných hrotov šípov z opevnenej polohy, pripevnených k násade pomocou kuželovitej tuľajky

T y p A 1, variant b – hrot so spätnými háčikmi a tordovaným krčkom. Rozmery: dĺ. 9,2 cm, Ø tuľajky 0,9 cm, váha 8 g (Farkaš 2006, obr. 33: 9).

Hroty šípov s tuľajkou a spätnými háčikmi sa objavili v našom prostredí už v nesko-rej dobe laténskej (Pieta 2005, 46, Taf. IV) a sú časté v hrobch z 9. až začiatku 10. storočia (Dostál 1966, 73; Ruttkay 1976, 327 a n.; Hanuliak 2004, 147 a n.), pričom v mladšom veľkomoravskom období ich prítomnosť v hrobch postupne klesá (Hanuliak 2004, 148, obr. 165). B. Zimmermann (2000, 64 a n.) ich zaraďuje do skupiny T 5-8, ktorá je zastúpená vo vrcholnom stredoveku západnej Európy iba niekoľkými exemplármi, pričom časť z nich zodpovedá typu A 1d podľa A. Ruttkaya. Väčšinu z nich kladie do 11. až 13. storočia, nevylučuje však, predovšetkým na základe ikonografických prameňov, že ako lovecká zbraň preživali aj v 14. a 15. storočí. V. Serdonová (2005, 119 a n.) hroty so spätnými háčikmi a dlhou tuľajkou spája s riedko v západnej časti Európy zastúpeným typom F, ktorý je známy z ojedinelých nálezov v dnešnom Francúzsku z 13. až polovice 14. storočia. Hroty so spätnými krídelkami a krátkou tuľajkou (typ E), výrazne odlišné od typu A 1a a A 1b podľa A. Ruttkaya, sú v 11. až 13. storočí výrazne zastúpené predovšetkým v Anglicku a v ním ovplyvnených krajinách.

Na východ od Karpát sa bežne používali od 8. storočia až do tatárskeho vpádu, potom v nálezoch miznú (Медведев/Медведев 1966, 56). V našich podmienkach zrejme možno súhlasiť s názorom M. Slivku (1980, 238), že hlavné obdobie ich využitia spadá do 8. až 11. storočia a ich vojenský význam postupne upadal s rozvojom kovovej ochranej zbroje, hoci ako lovecká zbraň mohli nachádzať uplatnenie ešte pomerne dlhú dobu (Belcredi 1989, 463), napríklad vo variante A 1d.

T y p A 5 – je zastúpený jediným exemplárom nájdeným v blízkosti hrotov typu A 1a a A 1b. Rozmery: dĺ. 6,6 cm, Ø tuľajky 0,8 cm, váha 4 g (Farkaš 2006, Obr. 33:5). Pozostáva z krátkeho trojuholníkového listu, tela obdĺžnikového prierezu a kuželovitej tuľajky. Hoci nemožno celkom vylúčiť, že ide o koróziu silno poškodený variant typu A 1a, po konzultáciách s konzervátorom a profesionálnym kováčom sa to zdá málo pravdepodobné. Podľa A. Ruttkaya (1976, 328) ide o špecializovaný hrot slúžiaci na prerážanie krúžkových pancierov, známy už v 9. a v prvej polovici 10. storočia. Ojedinele však prežival až do 13. storočia, keď na východoeurópskych stepiach ich krátke ostrie dostalo pyramídovitý tvar (Медведев/Медведев 1966, Tab. 30A:7).

Nález je blízky aj typu T 5-10 B. Zimmermanna (2000, 67, Taf. 19), ktorý ho podľa zachovaného šípu z Historického múzea v Berne s namotanou zápalnou látkou na krčku, zaraďuje medzi zápalné šípy typu Wildberg.

Napriek tomu však všetky tri vyššie opísané hroty šípov (typ A 1a, A 1b a A 5) zrejme možno spájať s včasnostredovekým osídlením lokality, pričom samostatné postavenie tejto skupiny zvyrazňuje aj ich miesto nálezu – na priestore s priemerom okolo 5 m. v relatívne veľkej vzdialenosti od opevnenej polohy a tiež to, že priamo na hrádke nemajú analógie (Farkaš 2006, 283).

T y p A 7a – reprezentuje jediný, výrazne poškodený hrot listovitého tvaru s úzkym dlhým listom prechádzajúcim priamo do tuľajky. Rozmery: zachovaná dĺ. 4,3 cm, Ø tuľajky 0,9 cm, váha 4 g (Farkaš 2006, obr. 34: 14). Väčšina podobných hrotov na Slovensku pochádza z hrobov datovaných do 9. až 10. storočia (Ruttkay 1976, 329; Hanuliak 2004, 148). B. Zimmermann (2000, 61 a n., Taf. 16: 3591) hroty šípov tohto typu zaraďuje do „širokosprektrálnej“ skupiny T 5-4, už vzhľadom na veľkú variabilitu aj k tomu zodpovedajúcim datovaním. V. Serdonová (2005, 116) typ A plochých listovitých hrotov s tuľaj-

kou kladie vo Francúzsku do 11. až 13. storočia, ale v Taliansku azda prežívali aj dlhšie.

Vo východnej Európe štíhlejší a dlhší variant tohto typu hrotu je charakteristický pre 7. až 11. storočie, kratšie, so zaoblenými bokmi pre 9. až 11. storočie (Медведев/ Medvedev 1966, 57).

Nemožno preto vylúčiť (aj vzhľadom na výraznú koróziu), že hrot súvisí ešte so včasnostredovekým osídlením Dračieho hrádku.

Typ A 8 – plochý hrot s kosodĺžnikovým listom (obr. 2).

Typ A 9 – hroty s tromi krídielkami boli na Dračom hrádku zastúpené štyrmi až piatimi kusmi (Farkaš 2006, obr. 33: 6 a 8, 34: 12, 15 a zrejme 11), vytvárajúcimi dva varianty (obr. 3).

Typ A 9a – predstavujú väčšie výrazne trojkrídielkové, pomerne úzke hroty šípov s kuželovitou tuľajkou (Farkaš 2006, obr. 33: 8, 34: 12 a 15, zrejme aj 11). Rozmery zachovaných kusov: dĺ. 8,8 cm, Ø tuľajky 0,95 cm, váha 13 g; dĺ. 6,7 cm, Ø tuľajky 0,8 cm, váha 6 g.

Typ A 9b – predstavuje štíhly hrot s hrotitým trojkrídielkovým listom a kratšou tuľajkou (Farkaš 2006, obr. 33:6). Rozmery: dĺ. 5,3 cm, Ø tuľajky 0,6 cm, váha 2 g.

Napriek tomu, že pri hrotoch šípov s trojkrídielkovým listom sa zvyčajne hľadá ich pôvod vo východoeurópskych stepiach (Eisner 1952, 294 a n.), tak A. F. Medvedev (А.Ф. Медведев 1966) vo svojej súbornej práci neuvádza nálezy, ktoré by bolo možné priamo porovnať s typom A 9. Zatiaľ chýbajú aj v západnej Európe (Zimmermann 2000; Serdon 2005) a A. Ruttikay (1976, 329) poznal zo Slovenska v roku 1976 len jeden exemplár bez bližších nálezových okolností. Vzhľadom na pomerne vysoké percentuálne zastúpenie na Dračom hrádku (pri piatich kusoch je to takmer 8,2%) možno rátať s ich datovaním do 13. storočia, keď predovšetkým variant A 9b mohol byť úspešný pri prerážaní krúžkovej zbroje.

Tuľajka a zoštíhlenie tela hrotov šípov s trojbokým ostrím azda môže v západnej časti Uhorska súvisieť s usadzovaním pôvodne nomádskeho etnika Polovcov či Kumánov v pohraničných oblastiach a s ich vojenskou službou, pričom sa postupne ich tradičná výzbroj a výstroj prispôbovala domácim zvyklostiam a spôsobu boja protivníka. S nomádskeým obyvateľstvom sa zvyknú spájať tiež hlinené kotlíky, ktorých fragmenty sa našli aj na Dračom hrádku (Farkaš 2006, 256).

Ďalšie tri typy hrotov šípov s tuľajkou doplnili typologickú tabuľku A. Ruttikaya z roku 1976.

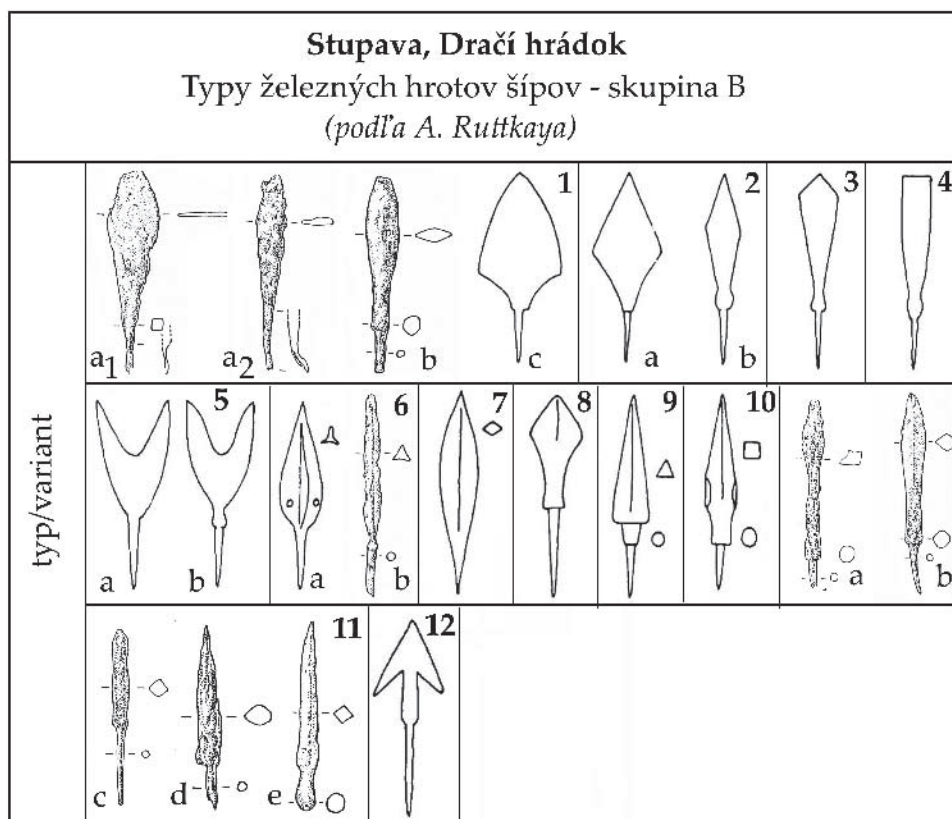
Typ A 10 – hroty šípov s tenkým šidlovitým listom štvorcového alebo kosoštvorcového prierezu, ktorý prechádza priamo do kuželovitej tuľajky (Farkaš 2006, obr. 33: 13 a 14). Rozmery: dĺ. 6 cm, Ø tuľajky 0,6 cm, váha 3 g a dĺ. 5,2 cm, Ø tuľajky 0,9 cm, váha 5 g. Typ A 10 zodpovedá typu T 1-3 B. Zimmermanna (2000, 41 a n.), ktorého korene pre jeho účinnosť proti krúžkovej zbroji možno hľadať už v mladšej dobe laténskej (Pietta 2005, Taf. V: 14, 16) a sú známe aj z doby rímskej a z včasného stredoveku západnej Európy, kde väčšinu stratifikovaných nálezov možno klásť do 10. až 12. storočia. Predovšetkým na niektorých hradoch Francúzska a Talianska sú však doložené aj v 13. až 15. storočí.

Nálezy z Dračieho hrádku sú blízke aj hrotom s tuľajkou zaraďovaným V. Serdonovou do typu A 3 a sčasti B s tuľajkou, ktoré sa používali v 10. – 11. storočí, predovšetkým však v severnom Taliansku nachádzali využitie aj v 13. – 14. storočí (Serdon 2005, 95 a n., Carte n° 135) a niekedy sa zvyknú spájať s rozšírením kuše.

Šidlovité hroty s tuľajkou boli známe aj vo východnej Európe (Медведев/Medvedev 1966, 57, Tab. 15: 11), kde boli pomerne hojné predovšetkým v juhozápadnej časti Starej (Drevnej) Rusi od konca 9. po začiatok 11. storočia, v menšej miere pri jej západných hraniciach sa dožili až 13. storočia.

Typ A 11 – tvoria dva dlhé hroty s dvojkónickým listom členeným výrazným stredovým rebierkom prechádzajúcim do kónickej tuľajky (Farkaš 2006, obr. 33: 2 a 7). Rozmery: dl. 12 cm, Ø tuľajky 1 cm, váha 11 g a dl. 11,1 cm, Ø tuľajky 0,9 x 1 cm, váha 9 g. Predbežne k tomuto typu, pripomínajúcemu skôr hrot oštepu ako šíp, sme nenašli ako v západnej, tak východnej Európe priame paralely. Od oštepu sa však typ A 11 odlišuje menšími rozmermi a priemer tuľajky zodpovedá bežným rozmerom tuľajok iných typov hrotov šípov. Ani v tomto prípade nemožno vylúčiť, že sa už vystreľovali z technicky zložitejších zariadení, ako bol luk.

Typ A 12 – hrot s listom trojuholníkového tvaru zhotovený zo železného plechu tak, že jeho spodnú časť zvinuli do kónickej trubičky (Farkaš 2006, obr. 34: 16). Rozmery: dl. 5,5 cm, Ø tuľajky 0,9 cm, váha 6 g. So šípmi tohto typu, ktoré sú tvarovo blízke typu A 8, ale výrazne sa od neho odlišujú technikou výroby (preto sme ich zaradili ako samostatný typ) sa na Slovensku stretávame predovšetkým v prostredí púchovskej

Obr. 4. Stupava, Dračí hrádk. Typy železných hrotov šípov z opevnenej polohy, pripravených k násade pomocou trňa

kultúry (Pieta 2005, 46, Taf. IV). B. Zimmermann (2006, 61 a n.) ich zaraďuje ako jednu z variant pod typ T 5-4, predovšetkým v Taliansku prežívajúci až do 13. – 14. storočia. Tomuto časovému zaradeniu zodpovedajú aj poznatky V. Serdonovej (2005, 116 a n.).

Skupina B – hroty šíпов s trňom

Na Dračom hrádku a v jeho bezprostrednom okolí sa našlo 45 výrazných hrotov šíпов s trňom (73,77 %), zaradených do troch typov s deviatimi variantmi resp. subvariantmi (obr. 4).

Typ B 1a – predstavujú ploché hroty listovitého tvaru prechádzajúce bez odsadenia opierky pre násadu priamo do trňa. Zachovali sa dva kusy vytvárajúce dva subvarianty, líšiace sa predovšetkým šírkou listu a tým aj účinkom na terč.

Subvariant B 1a₁ – predstavuje výrazne plochý dvojkónický hrot so zaoblenými rohmi (Farkaš 2006, obr. 34: 9). Rozmery: dĺ. 7,1 cm, váha 7 g.

Subvariant B 1a₂ – má štíhly, výrazne predĺžený a v strede mierne zosilnený list, blízky variantu B 1b, ale na rozdiel od neho bez valcovitého krčka s odsadením opierky pre násadu (Farkaš 2006, obr. 34: 8). Rozmery: dĺ. 7,7 cm, váha 7 g.

Typ B 1b – predstavuje plochý listovitý hrot s výrazne štíhlym, v strede hranou zosilneným listom. Pri báze prechádza do valcovitého krčka, kónicky rozšíreného výraznou opierkou pre násadu. Z nej vybieha trň so štvorbokým prierezom. Na Dračom hrádku sa našli tri podobné, v rôznej miere koróziou poškodené exempláre (Farkaš 2006, obr. 34: 5, 6 a 7). Rozmery: dĺ. 6,1 cm, váha 6 g, dĺ. 5,5 cm, váha 6 g a dĺ. 5,3 cm, váha 3 g.

Variant „a“ typu B1 sa v našom prostredí objavuje v období 9. až polovice 10. storočia, ale podľa stratifikovaných nálezov, zrejme pre svoj účelný tvar, pretrvával do 12. – 13. storočia, podobne ako variant B 1b (Ruttkey 1976, 329 a n.; Slivka 1980, 234 a n.). Ten je napríklad výrazne zastúpený v prvom zánikovom horizonte Starého zámku II pri Pezinku.

Široké datovanie majú listovité hroty s trňom aj vo východnej Európe, kde však podľa A. F. Medvedeva (A. Ф. Медведева 1966, 73 a n.) mizne typ B 1b už koncom 11. storočia.

Typ B 6b – hrot s dlhým, štíhlym trojkrídelkovým listom prechádzajúcim cez drobný kruhový vývalok do trňa kruhového prierezu (Farkaš 2006, obr. 34: 10). Rozmery: dĺ. 7,6 cm, váha 4 g. Hrot sa štíhlym tvarom, prispôsobeným rozvoju ochrannej zbroje odlišuje od širších a mohutnejších hrotov tohto tvaru, známych z východnej Európy a v našom prostredí predovšetkým z pohrebísk z obdobia avarského kaganátu a z 9. – začiatku 10. storočia (Eisner 1952, 299 a n.; Медведев/Medvedev 1966, 59 a n.; Ruttkey 1976, 331). Predstavuje zrejme variant podobných trojkrídelkových hrotov s tulajkou, pričom A. Ruttkey (1976, 331) nevyklučuje pôvod výrazne štíhlych tvarov v Škandinávii 9. – 10. storočia.

Typ B 11 – hroty so štíhlym listom kosoštvorcového prierezu a odsadeným trňom patria štyridsiatimi kusmi (65,57 %) k najpočetnejšie zastúpenému typu na Dračom hrádku, pričom vytvárajú päť variantov (obr. 4).

Typ B 11a – pozostáva z mierne rozšíreného listu kosoštvorcového prierezu, ktorý prechádza v dlhý driek kruhového prierezu. Ten často presahuje dĺžku listu. Driek má výrazné odsadenie s opierkou, z ktorej vybieha zvyčajne štvorboký trň (napríklad Farkaš 2006, obr. 34: 1, 35: 12, 36: 1, 7, 15).

Typ B 11b – hrot listovitého tvaru a kosoštvorcového prierezu plynulo prechádzajúci do hrubšieho krčku kruhového prierezu, odsadeného od trňa (napríklad Farkaš 2006, obr. 33: 1, 35:2, 9–11, 13, 15, 16, 36: 2–5, 8–11, 12–14).

Typ B 11c – tylo hrotu kosoštvorcového prierezu priamo prechádza do trňa (Farkaš 2006, obr. 36:6).

Typ B 11d – výrazne hrotitý typ hrotu kosoštvorcového prierezu prechádzajúci bez krčka priamo do odsadeného trňa (Farkaš 2006, obr. 35: 3).

Typ B 11e – úzky hrotitý typ hrotu kosoštvorcového prierezu, odsadením prechádzajúci do kvapkovito zdureného krčku s odlomeným trňom (Farkaš 2006, obr. 36:16).

Dĺžka hrotov šípov typu B 11a a B 11b sa po konzervácii pohybovala v rozmedzí 6,2 až 8,6 cm, pričom prevládali rozmery medzi 7,2 až 8,4 cm. Veľkosti zodpovedala váha, pohybujúca sa medzi 9 až 18 g. Varianty „c“ až „e“ sú kratšie a tým aj ľahšie.

Typ B 11 zodpovedá typu D 2-5 B. Zimmermanna (2006, 76), ktorý hlavné obdobie ich využitia kladie do 13. až 14. storočia, pričom nevylučuje, že najťažšie kusy už boli vystreľované z kuší alebo dokonca aj z hradbových kuší. Typ B 11 bol v 13. a 14. storočí výrazne rozšírený od pobrežia Baltu cez Poľsko, Čechy a Moravu, Slovensko, Rakúsko, Baden-Württenbersko, Bavorsko a Švajčiarsko až do severného Talianska (Serdon 2005, 298, Carte n° 148). Neboli však celkom neznáme ani vo východnej Európe 11. až 14. storočia, kde A. F. Medvedev (A. Ф. Медведев 1966, 80, Tab. 25: 14), podobne ako M. Slivka (1980, 238) nevylučuje ich využitie ako hrotov kušových striel.

Hroty šípov typu B 11 sú okrem Dračieho hrádka výrazne zastúpené, často desiatkami kusov aj na iných opevnených lokalitách v Malých Karpatoch (Farkaš 2006, 285).

Zo 61 hrotov šípov nájdených na a v blízkom okolí Dračieho hrádka možno s najväčšou pravdepodobnosťou 57 zaradiť do stredoveku, obdobia, kedy došlo k násilnému zániku ešte len budovanej fortifikácie, zrejme v súvislosti s vojenskými operáciami Přemysla Otakara II. na juhozápadnom Slovensku v roku 1271 (Farkaš 2006, 294 a n.). Zvyšné štyri, z ktorých tri sa našli až na úpätí hradného kopca, azda súvisia so starším osídlením polohy v priebehu 9. – začiatku 10. storočia. Z 19 typov a variantov hrotov šípov 15 patrí do obdobia zániku Dračieho hrádka. Najpočetnejšie zastúpený je typ B 11, varianty „a“ a „b“, štíhle železné hroty s listom kosoštvorcového prierezu, pripojené k drievcu trňom, ktoré možno v tomto období považovať za štandardný typ vojenských hrotov šípov, určených predovšetkým na prerážanie zdokonalujúcej sa ochrannej zbroje. Podľa rozloženia nálezov, vrátane predpolia opevnenia, tento typ používali ako útočníci, tak obrancovia pevnosti. Veľká variabilita v boji použitých hrotov šípov azda súvisí aj s rôznorodým zložením vojsk. Armáda Přemysla Otakara II. sa na jar roku 1271 skladala z radu spojeneckých kontingentov, vrátane Rakúšanov a Brandenburčanov (Klein – Ruttkay – Marsina 1993, 146 a n.), čím azda možno vysvetliť niektoré typy hrotov šípov, doposiaľ známe predovšetkým zo západnej Európy. Naopak, niektoré archaické, skôr lovecké, ako bojové alebo východnou tradíciou ovplyvnené hroty azda možno spájať, ako s etnickým pôvodom obrancov, tak využitím v stave núdze munície primárne určenej na iné účely, ako boj (lov, strelba na terč a pod.).

Veľká variabilita hrotov šípov nájdených na Dračom hrádke nastoľuje otázku z akých druhov mechanických strelných zbraní boli vystreľované šípy, ktorých hrot tvorili. V Serdonová (2005) predpokladá pri väčšine stredovekých hrotov s tulajkou, že patrili ku kuší. Jednoznačne k takto zaradeným hrotom patrí typ A 10 (obr. 3).

V druhej polovici 11. a v nasledujúcom storočí sa stáva kuša v západnej Európe pomerne bežnou zbraňou, ktorou boli vyzbrojené celé oddiely. Strelci z kuší sa zúčastnili aj krížových výprav. Zatiaľ, čo prvé známe kuše zrejme vychádzali z neskororímskych predlôh, postupne sa technicky zdokonaľovali (Šlauka 1995, 14 a n.). Zachované písomné správy zatiaľ neumožňujú rozhodnúť, kedy sa zdokonalené kuše objavili v Uhorsku. Zvyčajne sa predpokladá, že najskôr na začiatku 14. storočia, v období vlády Ľudovíta I. L. Šlauka (1995, 27) však nevyklučuje, že sa k nám kuša dostala spolu s nemeckými kolonistami, prichádzajúcimi na pozvanie kráľa Bela IV., po tatárskom vpáde v rokoch 1241 a 1242. Nemožno preto vylúčiť, že aj vo vojsku Přemysla Otakara II. boli strelci z kuší. M. Slivka (1980, 238) predpokladá, že aj najťažšie hroty šípov typu B11 sa už vystreľovali z kuše a prežívali do 14. – 15. storočia. Podľa T. Durdíka (1983, 18) je pri odlíšení hrotov striel do kuše od šípov do luku smerodajný tzv. dĺžkovo-váhový index (podiel dĺžky v milimetroch a váhy hrotu v gramoch), ktorý pri streľách do kuše sa zvyčajne pohybuje od 1 do 3. Hroty typu B 11 zo Svratouchu, okr. Chrudim, poloha Zkamený zámek, tak všetky patrili medzi hroty šípov do luku. Podobne aj v prípade hrotov z Dračieho hrádka nemožno pri použití dĺžkovo-váhového indexu ani pri jednej z nich uvažovať ako o súčasť šípov vystreľovaných z konštrukčne náročnejších zariadení, ako bol luk. A. Ruttkay (1976, 322) upozorňuje, že v hrobových celkoch z včasného stredoveku sa často spolu objavujú hroty rôznych typov, ktoré azda slúžili na rôzne účely. Na základe písomných prameňov nemožno vylúčiť, že aj váha hrotov ovplyvňovala ich využitie – napríklad ľahšie na vzdialenejšie, ťažšie na bližšie a ochrannou zbrojou chránené ciele.

LITERATÚRA

- BELCREDI, L. 1989: Terminologie, třídění a kód středověkých kovových předmětů. Arch. Historica 14, s. 437–472.
- DOSTÁL, B. 1966: Slovanské pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě. Praha.
- DURDÍK, T. 1983: Středověké zbraně. Sbírký okresního muzea v Chrudimi (2/II). Historická řada. Chrudim.
- EISNER, J. 1952: Devínska Nová Ves. Bratislava.
- FARKAŠ, Z. 2006: Stredoveké opevnenie v Stupave, poloha Dračí hrádok. In: Zbor. SNM 100, Arch. 16, s. 235–302.
- HANULIAK, M. 2004: Veľkomoravské pohrebiská. Pochovávanie v 9. – 10. storočí na území Slovenska. Nitra.
- KLEIN, B. – RUTTKAY, A. – MARSINA, R. 1993: Vojenské dejiny Slovenska I. Stručný náčrt do roku 1526. Bratislava.
- МЕДВЕДЕВ, А. Ф./ MEDVEDEV, A. F.: 1966: Ручное метательное оружие (лук и стрелы, самострел) VIII – XIV вв. Москва.
- PIETA, K. 2005: Spätlatènezeitliche Waffen und Ausrüstung im nördlichen Teil des Karpatenbeckens. Slov. Arch. 53, s. 35–84.
- RUTTKAY, A. 1976: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (II). Slov. Arch. 24, s. 245–395.
- SERDON, V. 2005: Armes du diable. Ares et arbalètes au moyen âge. Presses Universitaires de Rennes.
- SLIVKA, M. 1980: Stredoveké hutníctvo a kováčstvo na východnom Slovensku. 2. časť. Historica Carpatica 11, Košice, s. 218–283.

ŠLAUKA, L. 1995: Európska kuša. Trnava.

TOMČÍKOVÁ, K. 1984: Ornament na keramike z veľkomoravského obdobia z územia Slovenska. In: Zborník prác Ludmily Kraskovskej (k životnému jubileu). Bratislava, s. 217–225.

ZIMMERMANN, B. 2000: Mittelalterliche Geschosspitzen. Kulturhistorische, archäologische und archäometallurgische Untersuchungen. Schweizer Beiträge zur Kulturgeschichte und Archäologie des Mittelalters, Band 26. Egg 2H.

DER NEUFUND EINER MITTELALTERLICHEN PFEILSPITZE AUS STUPAVA - DRAČÍ HRÁDOK

ZDENĚK FARKAŠ

Kurz nach der Veröffentlichung von Ergebnissen einer mehrjährigen archäologischen Grabung in Stupava, Bez. Malacky (Südwestslowakei), in der mittelalterlichen Befestigungsanlage Dračí hrádok, gelangte im Jahre 2006 in Slowakisches Nationalmuseum - Archäologisches Museum in Bratislava eine eiserne Pfeilspitze zur Dokumentierung. Sie wurde südlich des Triangulationspunktes 369,7 gefunden, der vor dem Nackengraben der Feste liegt (Abb. 1).

Die Pfeilspitze mit flachem, nur leicht zur Zentralachse verdicktem rautenförmigem Blatt übergehend durch einen vollen Hals, ursprünglich wohl von quadratischem Querschnitt, in eine konische Tülle entspricht der Gruppe A, Typ 8 nach A. Ruttkey (1976, 329). Dieser Typ war anhand der stratifizierten Funde vor allem im 12. – 13. Jahrhundert verbreitet (Abb. 2). Falls die Pfeilspitze mit dem gewaltsamen Untergang von Dračí hrádok am Anfang der 1270er Jahre zusammenhängt, in Verbindung mit Militäroperationen des Přemysl Ottokar II. (Farkaš 2006, 288 ff.), sie würde eher zu archaischen Formen gehören, geeignet viel mehr für die Jagdzwecke als für den Kampf mit einem Feind geschützt mit Ringpanzer.

Die neugefundene Pfeilspitze aus Dračí hrádok erweiterte hiesige Kollektion von Pfeilspitzen, gefunden entweder innerhalb der Befestigung oder in deren Umgebung, auf 61 Exemplare (Farkaš 2006, 281) und gleichzeitig hat sie auch ihre Formvariabilität bereichert. Die Fundsituation in der Feste, deren kurze Bestehungsdauer und der gewaltsame Untergang vermutlich am Anfang des 3. Drittels des 13. Jahrhunderts machen es vielleicht möglich, eine typologische Skala von eisernen Pfeilspitzen zu gestalten, die für die Untergangszeit dieser Feste charakteristisch wäre. Im Vergleich zu anderen Befestigungsanlagen mit langer Entwicklungszeit kann die Situation hier nur durch eventuelle Funde kompliziert werden, die mit der bisher wenig bekannten Besiedlung dieser Lage im 9. und am Anfang des 10. Jahrhunderts zusammenhängen (Farkaš 2006, 281).

Bei der typologischen Auswertung der Pfeilspitzen aus Dračí hrádok gingen wir von der heute bereits 30 Jahre alten Verarbeitung dieser Art von Militaria von A. Ruttkey aus (1976, 325). Dabei haben wir die auf Dračí hrádok gefundenen Typen und Varianten von Pfeilspitzen in die ursprüngliche typologische Tabelle eingesetzt, bzw. die Tabellen um neue, damals in der Slowakei unbekannt Formen ergänzt (Abb. 3 und 4 – die Funde aus Dračí hrádok sind punktiert).

61 Pfeilspitzen, die innerhalb der Fortifikation und in deren Umgebung gefunden wurden, kann man in 19 Typen und Varianten aufteilen.

Gruppe A – Tüllenpfeilspitzen

Zusammen mit der obengenannten Pfeilspitze mit rautenförmigem Blatt stammen aus Dračí hrádok 15 eindeutige Pfeilspitzen (24,59 %) verbunden mit dem Schaft mit Hilfe einer Tülle. Man kann sie in 10 Typen und Varianten aufteilen (Abb. 3).

Drei von ihnen wurden am südlichen Fuß von Dračí hrádok gefunden und deswegen müssen sie nicht unbedingt in unmittelbarer Verbindung damit stehen, obwohl sie offenbar noch an der Schussweitengrenze vom Gipfelplateau liegen (Farkaš 2006, 281).

Typ A 1, Variante a – Pfeilspitze mit Widerhaken und mit langer Tülle. Ausmaße: Länge 7 cm, Tüllendurchmesser 0,7 cm, Gewicht wie bei allen Exemplaren nach der Konservierung – 5 g (Farkaš 2006, obr. 33: 4).

Typ A 1, Variante b – Pfeilspitze mit Widerhaken und mit tordiertem Hals. Ausmaße: Länge 9,2 cm, Tüllendurchmesser 0,9 cm, Gewicht 8 g (Farkaš 2006, obr. 33: 9).

Die Tüllenpfeilspitzen mit Widerhaken erschienen auf heutigem Gebiet der Slowakei bereits in der Spätlatènezeit (Pieta 2005, 46, Taf. IV) und oft findet man sie in Gräbern des 9. bis Anfang 10. Jahrhunderts (Dostál 1966, 73; Ruttkay 1976, 327 ff.; Hanuliak 2004, 147 ff.), wobei deren Vorkommen in Gräbern während der Spätgroßmährischen Periode allmählich absinkt (Hanuliak 2004, 148, obr. 165). B. Zimmermann (2000, 64 ff.) reiht sie in die Gruppe T 5-8 ein, die im Hochmittelalter Westeuropas nur durch einige Exemplare vertreten ist und ein Teil von ihnen entspricht dem Typ A 1d nach A. Ruttkay. Die meisten von ihnen setzt er ins 11. bis 13. Jahrhundert ein, dabei schließt er aber nicht aus, vor allem anhand der ikonographischen Quellen, dass sie als eine Jagdwaffe auch im 14. und 15. Jahrhundert überleben konnten. V. Serdon (2005, 119 ff.) verbindet die Pfeilspitzen mit Widerhaken und mit langer Tülle mit dem im Westteil Europas selten vertretenen Typ F, der aus vereinzelt französischen Funden des 13. bis Mitte 14. Jahrhunderts bekannt ist. Die Pfeilspitzen mit Widerhaken und mit kurzer Tülle (Typ E), deutlich abweichend vom Typ A 1a und A 1b nach A. Ruttkay, sind reichlich vertreten im 11. bis 13. Jahrhundert, vor allem in England und in Ländern unter dessen Einfluss.

Östlich der Karpaten verwendete man sie allgemein seit dem 8. Jahrhundert bis zum Tatareneinbruch, danach verschwinden sie aus dem Fundmaterial (Медведев 1966, 56). In unseren Bedingungen kann man vielleicht der Ansicht von M. Slivka (1980, 238) zustimmen, dass die Hauptperiode deren Verwendung ins 8. bis 11. Jahrhundert fällt. Mit der Entwicklung der Metallschutzwaffe verloren sie allmählich an ihrer militärischen Bedeutung, aber als die Jagdwaffe konnten sie noch eine relativ lange Zeit ihre Anwendung finden (Belcredi 1989, 463), z. B. in der Variante A 1d.

Typ A 5 – vertreten durch ein einziges Exemplar gefunden in der Nähe der Pfeilspitzen vom Typ A 1a und A 1b. Ausmaße: Länge 6,6 cm, Tüllendurchmesser 0,8 cm, Gewicht 4 g (Farkaš 2006, obr. 33: 5).

Er besteht aus kurzem dreieckigem Blatt, aus dem Körper von rechteckigem Querschnitt und aus konischer Tülle. Laut A. Ruttkay (1976, 328) handelt es sich um eine spezialisierte Spitze zum Durchschlagen von Ringpanzern, bekannt bereits im 9. und in

der ersten Hälfte des 10. Jahrhunderts. Vereinzelt hat sie aber bis zum 13. Jahrhundert überlebt, wo ihre kurze Schneidkante in osteuropäischen Steppen eine pyramidale Form bekam (Медведев 1966, Tab. 30A: 7).

Der Fund nähert sich auch dem Typ T 5-10 nach B. Zimmermann (2000, 67, Taf. 19), der ihn anhand der erhaltenen Pfeilspitze mit entzündbarem Stoff gewickelt um den Hals, aufbewahrt im Historischen Museum in Bern, zu den Brandpfeilen vom Typ Wildberg reiht.

Trotzdem kann man jedoch alle drei obengenannten Pfeilspitzen (Typ A 1a, A 1b und A 5) offenbar mit der frühmittelalterlichen Besiedlung der Fundstelle verbinden. Die Eigenständigkeit dieser Gruppe von Funden betont auch deren Fundstelle auf der Fläche mit einem Durchmesser von etwa 5 m in relativ großer Entfernung von der befestigten Lage und die Tatsache, dass sie direkt auf der Feste keine Analogie finden (Farkaš 2006, 283).

Typ A 7a – repräsentiert durch eine einzige, stark beschädigte blattförmige Pfeilspitze mit schmalen langem Blatt übergehend direkt in die Tülle. Ausmaße: erhaltene Länge 4,3 cm, Tüllendurchmesser 0,9 cm, Gewicht 4 g (Farkaš 2006, obr. 34: 14).

Die meisten ähnlichen Pfeilspitzen in der Slowakei stammen aus Gräbern datiert ins 9.–10. Jahrhundert (Ruttikay 1976, 329; Hanuliak 2004, 148). B. Zimmermann (2000, 61 ff., Taf. 16: 3591) ordnet die Pfeilspitzen von diesem Typ, schon mit Rücksicht auf ihre große Variabilität, in die Gruppe T 5-4 mit entsprechender Datierung ein. V. Serdon (2005, 116) setzt den Typ A von flachen blattförmigen Tüllenpfeilspitzen in Frankreich ins 11. bis 13. Jahrhundert ein, doch in Italien haben sie vielleicht auch länger überlebt.

In Osteuropa ist die schmalere und längere Variante dieses Pfeilspizentyps erst fürs 7. bis 11. Jahrhundert charakteristisch, während die kürzeren Spitzen mit abgerundeten Seiten für das 9. bis 11. Jahrhundert typisch sind (Медведев 1966, 57).

Es kann also (auch wegen der starken Korrosion) nicht ausgeschlossen werden, dass die Pfeilspitze noch mit der frühmittelalterlichen Besiedlung von Dračí hrádok zusammenhängt.

Typ A 8 – flache Pfeilspitze mit rautenförmigem Blatt (Abb. 2).

Typ A 9 – dreiflügelige Pfeilspitzen waren auf Dračí hrádok durch vier bis fünf Exemplare vertreten (Farkaš 2006, obr. 33: 6 und 8, 34: 12, 15 und vermutlich 11), die 2 Varianten bilden (Abb. 3).

Typ A 9a – repräsentiert durch größere, deutlich dreiflügelige, relativ schmale Pfeilspitzen mit konischer Tülle (Farkaš 2006, obr. 33: 8, 34: 12 und 15 und vermutlich auch 11). Die Ausmaße der erhaltenen Exemplare: Länge 8,8 cm, Tüllendurchmesser 0,95 cm, Gewicht 13 g; Länge 6,7 cm, Tüllendurchmesser 0,8 cm, Gewicht 6 g.

Typ A 9b – repräsentiert durch schmale Pfeilspitze mit zugespitztem dreiflügeligem Blatt und kürzerer Tülle (Farkaš 2006, obr. 33: 6). Ausmaße: Länge 5,3 cm, Tüllendurchmesser 0,6 cm, Gewicht 2 g.

Obwohl die Herkunft von Pfeilspitzen mit dreiflügeligem Blatt gewöhnlich in den osteuropäischen Steppen gesucht wird (Eisner 1952, 294 ff.), führt A.F. Medvedev /A. Ф. Медведев (1966) in seiner synthetischen Arbeit keine Funde an, die man mit dem Typ A9 direkt vergleichen könnte. Vorerst fehlen sie auch in Westeuropa (Zimmermann 2000; Serdon 2005) und A. Ruttikay (1976, 329) kannte aus der Slowakei im Jahre 1976 bloß ein einziges Exemplar ohne nähere Fundumstände. Mit Rücksicht auf

die relativ hohe prozentuelle Vertretung auf Dračí hrádok (mit fünf Exemplaren sind es beinahe 8,2 %) kann man mit ihrer Datierung ins 13. Jahrhundert rechnen, wo vor allem die Variante A 9b beim Durchschlagen des Ringpanzers erfolgreich sein konnte.

Die Tülle und Verschmalung des Körpers der Pfeilspitzen mit dreiseitiger Schneide könnte im Westteil Ungarns vielleicht mit dem Sesshaftwerden von dem ursprünglich nomadischen Ethnikum der Polovcer oder Kumanen in Grenzgebieten und mit ihrem Militärdienst zusammenhängen, wobei ihre traditionellen Waffen und Ausrüstung an die örtlichen Bräuche und die Kampfarm des Gegners angepasst wurden.

Weitere drei Tüllenpfeilspitzen haben die Typologische Tabelle von A. Ruttkay aus dem Jahre 1976 ergänzt.

Typ A 10 – Pfeilspitzen mit schmalem ahlenförmigem Blatt von quadratischem oder rautenförmigem Querschnitt, das direkt in eine konische Tülle übergeht (Farkaš 2006, obr. 33: 13 und 14). Ausmaße: Länge 6 cm, Tüllendurchmesser 0,6 cm, Gewicht 3 g; Länge 5,2 cm, Tüllendurchmesser 0,9 cm, Gewicht 5 g.

Typ A 10 entspricht dem Typ T 1-3 nach B. Zimmermann (2000, 41 ff.), dessen Wurzel wegen seiner Wirksamkeit entgegen dem Ringpanzer schon in der Spätlatènezeit gesucht werden können (Pieta 2005, Taf. V: 14, 16). Derartige Spitzen sind auch aus der römischen Kaiserzeit und aus dem Frühmittelalter Westeuropas bekannt, wo man die meisten stratifizierten Funde ins 10. bis 12. Jahrhundert einsetzen kann. Auf einigen Burgen, vor allem in Frankreich und Italien, sind sie jedoch auch im 13. bis 15. Jahrhundert belegt.

Die Funde aus Dračí hrádok ähneln auch den Tüllenpfeilspitzen gereiht von V. Serdon zum Typ A 3 und teilweise B mit Tülle, die im 10. – 11. Jahrhundert verwendet wurden, vor allem in Norditalien fanden sie aber ihre Anwendung auch im 13. – 14. Jahrhundert (Serdon 2005, 95 ff., Carte n° 135) und manchmal stellt man sie in Zusammenhang mit der Verbreitung der Armbrust.

Ahlenförmige Pfeilspitzen mit Tülle waren auch in Osteuropa bekannt (Медведев 1966, 57, Tab. 15: 11), wo sie insbesondere im Westteil der Alten Rus vom Ende des 9. bis zum Anfang des 11. Jahrhunderts relativ zahlreich waren, in niedrigerem Maße überlebten sie an der Westgrenze bis zum 13. Jahrhundert.

Typ A 11 – repräsentiert durch zwei lange Spitzen mit doppelkonischem Blatt geteilt durch eine deutliche Mittelrippe und übergehend in eine konische Tülle (Farkaš 2006, obr. 33: 2 und 7). Ausmaße: Länge 12 cm, Tüllendurchmesser 1 cm, Gewicht 11 g; Länge 11,1 cm, Tüllendurchmesser 0,9 x 1 cm, Gewicht 9 g.

Zu diesem Typ, der eher an eine Speerspitze als an Pfeilspitze erinnert, haben wir vorerst weder in West- noch in Osteuropa irgendwelche direkte Parallelen gefunden. Von einem Speer unterscheidet sich der Typ A 11 jedoch durch kleinere Ausmaße und sein Tüllendurchmesser entspricht den gewöhnlichen Tüllenausmaßen bei anderen Typen von Pfeilspitzen. Auch in diesem Fall können wir nicht ausschließen, dass diese Projektilen bereits von technisch komplizierteren Einrichtungen als Bögen abgeschossen wurden.

Typ A 12 – Pfeilspitze mit dreieckigem Blatt gemacht aus eisernem Blech, dessen Unterteil in ein konisches Röhrchen zusammengerollt wurde (Farkaš 2006, obr. 34: 16). Ausmaße: Länge 5,5 cm, Tüllendurchmesser 0,9 cm, Gewicht 6 g.

Den Pfeilspitzen dieses Typs, die mit ihrer Form dem Typ A 8 nahe stehen, doch mit Rücksicht auf die Herstellungstechnik ziemlich von ihm abweichen, begegnen wir in der Slowakei vor allem im Bereich der Púchov-Kultur (Pieta 2005, 46, Taf. IV). B. Zimmer-

mann (2006, 61 ff.) ordnet sie als eine Variante zum Typ T 5-4 ein, der hauptsächlich in Italien bis zum 13. – 14. Jahrhundert überlebt. Diese Zeiteinsetzung korrespondiert auch mit den Feststellungen von V. Serdon (2005, 116 ff.).

Gruppe B – Dornpfeilspitzen

Auf Dračí hrádok und in dessen unmittelbarer Umgebung fand man 45 ausgeprägte Dornpfeilspitzen (73,77 %), die in drei Typen mit neun Varianten, bzw. Subvarianten einzuordnen sind (Abb. 4).

Typ B 1a – repräsentiert durch flache Blattspitzen, die fließend ohne Absetzung direkt in den Schaftdorn übergehen. Erhalten blieben zwei Exemplare als zwei Subvarianten, die sich voneinander vor allem durch ihre Blattbreite und somit auch durch die Auswirkung auf das Ziel unterscheiden.

Subvariante B 1a₁ – repräsentiert eine äußerst flache doppelkonische Pfeilspitze mit abgerundeten Ecken (Farkaš 2006, obr. 34: 9). Ausmaße: Länge 7,1 cm, Gewicht 7 g.

Subvariante B 1a₂ – besitzt ein schmales, deutlich verlängertes und in der Mitte leicht verdicktes Blatt, ähnlich der Variante B 1b, aber im Unterschied dazu ohne den zylindrischen Hals und abgesetzten Schaftdorn (Farkaš 2006, obr. 34: 8). Ausmaße: Länge 7,7 cm, Gewicht 7 g.

Typ B 1b – repräsentiert durch flache Blattspitzen mit äußerst schmalen Blatt, verstärkt durch eine Mittelkante. An der Basis übergeht es in einen zylindrischen Hals, konisch erweitert zu einem deutlichen Dornabsatz. Daraus läuft der Schaftdorn mit vierkantigem Querschnitt aus. Auf Dračí hrádok fand man drei ähnliche, in verschiedenem Maße durch Korrosion beschädigte Exemplare (Farkaš 2006, obr. 34: 5, 6 und 7). Ausmaße: Länge 6,1 cm, Gewicht 6 g; Länge 5,5 cm, Gewicht 6 g; Länge 5,3 cm, Gewicht 3 g.

Die Variante „a“ vom Typ B1 erscheint in der Slowakei vom 9. bis zur Mitte des 10. Jahrhunderts, doch anhand der stratifizierten Funde, offenbar wegen ihrer zweckmäßigen Form, überdauerte sie bis zum 12. – 13. Jahrhundert, ähnlich wie die Variante B 1b (Ruttkey 1976, 329 ff.; Slivka 1980, 234 ff.). Die letztgenannte Variante ist z. B. im ersten Untergangshorizont von Starý zámok II bei Pezinok reichlich vertreten.

Eine breite Datierung erweisen die blattförmigen Dornpfeilspitzen auch in Osteuropa, wo jedoch laut A.F. Medvedev /А. Ф. Медведев (1966, 73 ff.) der Typ B 1b bereits am Ende des 11. Jahrhunderts verschwindet.

Typ B 6b – Pfeilspitze mit langem, schmalen dreiflügeligem Blatt übergehend durch einen kleinen Ringwulst in den Schaftdorn von rundem Querschnitt (Farkaš 2006, obr. 34: 10). Ausmaße: Länge 7,6 cm, Gewicht 4 g.

Durch ihre schmale Form angepasst an die Entwicklung der Schutzwaffe unterscheidet sich diese Pfeilspitze von den breiteren und massiveren Spitzen dieser Form, bekannt aus Osteuropa und in unserem Bereich vor allem aus Gräberfeldern von der Periode des awarischen Kaganats bis zum 9. Jahrhundert – Anfang 10. Jahrhunderts (Eisener 1952, 299 ff.; Medvedev 1966, 59 ff.; Ruttkey 1976, 331). Sie repräsentiert vermutlich eine Variante von ähnlichen dreiflügeligen Tüllenpfeilspitzen, wobei A. Ruttkey (1976, 331) die Herkunft von den äußerst schmalen Formen in Skandinavien des 9. – 10. Jahrhunderts nicht ausschließt.

Typ B 11 – Pfeilspitzen mit schmalem Blatt von rautenförmigem Querschnitt und mit abgesetztem Dorn gehören mit vierzig Exemplaren (65,57 %) zu dem frequentiertesten Pfeilspitzentyp auf Dračí hrádok, wobei sie 5 Varianten bilden (Abb. 4).

Typ B 11a – besteht aus leicht erweitertem Blatt von rautenförmigem Querschnitt, das in einen langen Stiel von rundem Querschnitt übergeht. Der ist oft länger als das Blatt. Der Stiel besitzt einen deutlichen Dornabsatz, aus welchem gewöhnlich ein vierseitiger Schaftdorn ausläuft (z. B. Farkaš 2006, obr. 34: 1, 35: 12, 36: 1, 7, 15).

Typ B 11b – blattförmige Spitze von rautenförmigem Querschnitt übergehend fließend in einen dickeren Hals von rundem Querschnitt, abgesetzt von dem Schaftdorn (z. B. Farkaš 2006, obr. 33: 1, 35: 2, 9–11, 13, 15, 16, 36: 2–5, 8–11, 12–14).

Typ B 11c – der Nacken der Pfeilspitze von rautenförmigem Querschnitt übergeht direkt in den Schaftdorn (Farkaš 2006, obr. 36: 6).

Typ B 11d – deutlich zugespitzte Pfeilspitze von rautenförmigem Querschnitt übergehend ohne Hals direkt in den abgesetzten Schaftdorn (Farkaš 2006, obr. 35: 3).

Typ B 11e – schmale zugespitzte Pfeilspitze von rautenförmigem Querschnitt übergehend durch einen Absatz in den tropfenartig geschwollenen Hals mit abgebrochenem Schaftdorn (Farkaš 2006, obr. 36, 16).

Die Spitzenlänge bei den Pfeilspitzen vom Typ B 11a und B 11b schwankte nach der Konservierung zwischen 6,2 und 6,8 cm, mit dominierenden Werten zwischen 7,2 und 8,4 cm. Der Größe entsprach auch das Gewicht zwischen 9 und 19 g. Die Varianten „c“ bis „e“ sind kürzer und damit auch leichter.

Typ B 11 entspricht dem Typ D 2-5 nach B. Zimmermann (2006, 76), der die Hauptperiode seiner Verwendung ins 13. bis 14. Jahrhundert legt, wobei er nicht ausschließt, dass diese Pfeile bereits aus Armbrüsten oder sogar Turmarmbrüsten abgeschossen worden sind. Die Spitzen vom Typ B 11 waren im 13. bis 14. Jahrhundert weitverbreitet, von der Ostseeküste aus durch Polen, Böhmen und Mähren, die Slowakei, Österreich, Baden-Württemberg, Bayern und die Schweiz bis zum Norditalien (Serdon 2005, 298, Carte n° 148). Sie waren jedoch auch in Osteuropa des 11. bis 14. Jahrhunderts nicht ganz unbekannt, wo A.F. Medvedev/A. Ф. Медведев (1966, 80, Tab. 25: 14), ähnlich wie M. Slivka (1980, 238), ihre Verwendung als Armbrustbolzeneisen nicht ausschließt.

Die Pfeilspitzen vom Typ B11 sind außer Dračí hrádok auch an anderen befestigten Orten in den Kleinkarpaten reichlich vertreten, oft durch Zehnte von Exemplaren (Farkaš 2006, 285).

Von den 61 Pfeilspitzen gefunden auf Dračí hrádok und in dessen nächster Umgebung kann man 57 höchstwahrscheinlich ins Mittelalter einordnen, in die Zeit, wo es zu einem gewaltsamen Untergang der noch nicht fertiggebauten Fortifikation gekommen ist, vermutlich im Zusammenhang mit Militäroperationen des Přemysl Ottokar II in der Südwestslowakei im Jahre 1271 (Farkaš 2006, 294 ff.). Die restlichen vier Exemplare, von denen drei so weit wie am Fuß des Burghügels gefunden wurden, hängen vielleicht mit älterer Besiedlung der Lage zusammen, im Laufe des 9. und am Anfang des 10. Jahrhunderts. Von den 19 Typen und Varianten der Pfeilspitzen gehören 15 in die Untergangsperiode von Dračí hrádok. Am zahlreichsten ist der Typ B 11, Varianten „a“ und „b“, d. h. schmale Eisenspitzen mit einem Blatt von rautenförmigem Querschnitt und mit Schaftungsdorn, die man in dieser Periode für einen Standardtyp von militärischen Pfeilspitzen halten kann, bestimmt vor allem für das Durchschlagen der immer besseren Schutzrüstung. Auf Grund der Fundverteilung, einschließlich des Befestigungsvorfeldes, benutzten diesen

Typ sowohl die Angreifer als auch die Verteidiger. Die große Variabilität der im Kampf verwendeten Pfeilspitzen hängt vielleicht auch mit verschiedenartiger Aufstellung der Streitkräfte zusammen. Die Armee von Přemysl Ottokar II. bestand im Frühling 1271 aus einer Reihe von alliierten Kontingenten, einschließlich der Österreicher und Brandenburger (Klein – Ruttkey – Marsina 1993, 146 ff.), womit vielleicht einige Pfeilspizentypen erklärt werden können, die bisher vor allem aus Westeuropa bekannt waren. Auf der anderen Seite kann man einige archaische, eher Jagd- als Kampfspitzen oder durch die östliche Tradition beeinflusste Pfeilspitzen vielleicht mit der ethnischen Herkunft der Verteidiger verbinden, oder mit einer Notverwendung der Munition, die primär für andere Zwecke bestimmt war, als für den Kampf (Jagd, Scheibenschießen u. ä.).

---

*PhDr. Zdeněk Farkaš, PhD., Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum, Žižkova 12,
P.O. BOX 13, 810 06 Bratislava 16
archeolog@snm.sk*